

מלאכת מחשבת

דיון לעומק בנושאים עיוניים ~ רעיונות והערות ~ בפרשת השבוע

גיליון מיוחד "לראש השנה" (ובו כמה נושאים בענייני ר"ה ופרק "נהשבה")

"הבן יקיר לי אפרים"

סיפור מיוחד לראש השנה (מאת הרב רבי יאיר וינשטוק שליט"א)

ל"ב ע"א) דתנן "סדר ברכות, אומר אבות וגבורות וקדושת ה' וכולל מלכויות עמהן ואינו תוקע, קדושת היום ותוקע וכו' דברי ריב"ז, אמר לו ר' עקיבא אם אינו תוקע וכו', אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכויות עם קדושת היום ותוקע ע"כ.

וכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' שופר הל' ז') "הציבור חייבין וכו', אומר שליח ציבור, אבות וגבורות וקדושת ה' ומלכויות ותוקע" שינה הרמב"ם מלשון המשנה "מלכויות עם קדושת ה'" אלא קרא לברכה עצמה מלכויות? ומבואר בזה דהמלכויות הן עצם קדושת ה'. וכן בהלכות תפילה (פ"ז הל' ו') כתב הרמב"ם, תפילת המוספין של ראש השנה מתפלל תשע ברכות וכו', ראשונה מן האמצעיות עניינה מלכויות, ולא הזכיר קדושת היום" ומוכח כנ"ל דמלכויות זה בעצם קדושת היום, ולפי"ז ניחא דשפיר אמרינן בקידוש "מלך על כל הארץ" דמלכויות זהו קדושת היום.

ויסוד הדברים ביאר מרן הגר"י זי"ע דעצם יום ראש השנה שייך למלכויות, כדאיתא בנוסח התפילה במוסף לראש השנה "זה היום תחילת מעשיך זיכרון ליום ראשון". וכמו שפירש רש"י בפרשת לך לך (פרי"ד פס' י"ט) "קונה שמים וארץ, כמו עושה שמים וארץ, על ידי עשייתן קנאן להיות שלו" ואין זה רק על ידי מה שנעשה בששת ימי בראשית, אלא גם כיום בכל עת הוא עדיין קונה אותנו מכוח בריאתו.

דהנה כתב ב"נפש החיים" (פרי"א ב') "ועניין מה שהוא יתברך נקרא בעל הכוחות, כי לא כמידת בשר ודם מדת הקב"ה, כי כשאדם בונה בנין דרך משל מעץ, אין הבונה בורא וממציא אז מכוחו העץ, רק שלוקח עצים שכבר נבראו ומסדרם בבנין, ואחר שכבר סדרם לפי רצונו עם שכוחו הוסר והסתלק מהם עם כל זה הבניין קיים, אבל הוא יתברך שמו כמו בעת בריאת העולמות כלם בראם והמציאם הוא יתברך יש מאין בכוחו הבלתי תכלית, כן מאז כל יום וכל רגע ממש, כל כוח מציאותם וסדרם וקיומם תלוי רק במה שהוא יתברך שמו משפיע בהם ברצונו יתברך כל רגע כוח ושפעת אור חדש" יעו"ש.

כלומר דלא רק במה שקנאם פעם על ידי שבראם שהן שלו, אלא שגם כיום בכל רגע ורגע עודו ממשיך כוחו

"מענייני ראש השנה" ממו"ר מרן הגאון הצדיק רבי משולם דוד סולובייצק שליט"א (מעובדים מהכתבים)

(א)

בתפילת ראש השנה אנו פותחים בבקשה "ובכן תן פחדך ה' אלוקינו על כל מעשך וכו', והדברים צ"ב, שהרי ראש השנה כל עניינו הוא "המלכת ה'" ואם כן היה מן הראוי להתחיל במה שאנו אומרים אח"כ ותמלוך אתה הוא ה' לבדך, או ב"מלוך על כל העולם כולו בכבודך" מדוע אנו מתחילים בבקשה של וכן תן פחדך וכו'?

והנראה בביאור העניין, דהנה יש אהבת השי"ת ויראת השי"ת ויש חילוק ביניהם, דאהבת ה' היא דרגה ומי שאין לו מדרגת באהבת השי"ת אין זה מוכרח שחסר לו בהכרח במלכות השי"ת ח"ו, אבל יראת השי"ת היא הכרת, שאם יש לאדם אמונה והכרה באמת שה' הוא המולך על כל העולם כולו בהכרח שיהיה לו מורא מפניו ואם אין לו יראה הוי חסרון באמונה במלכות השי"ת.

ויעוין ברמב"ם (פ"ב מהל' מלכים הל' א') שכתב כבוד גדול נוהגין במלך ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר "שום תשים" שתהא אימתו עליך וכו', הרי שהמציאות של מלכות דורשת שתהא יראה מפני המלך. וכן מפורש בפסוק במלאכי (פרי"א ו') "ואם אב אני איה כבודי, ואם אדונים אני איה מוראי וגו'" הרי שכך הוא הדרך שהכרה במלכות מחייבת יראה מפניו, ולפי"ז שפיר מובן היטב מפני מה פותחים דווקא בפתחה של "ובכן תן פחדך, שהיראה היא יסוד של קיום המלכות והבן.

(ב)

במה שאנו חותמים בתפילות ובקידוש היום "מלך על כל הארץ, מקדש ישראל ויום הזכרון" צריך ביאור, מה עניין מלכות אצל קדושת היום, ומה השייכות בין זה למה שהזכירו סמוך לחתימה "כי אתה אלוקים אמת ודברך אמת וקיים לעד"?

אמנם הביאור בזה, דעניין המלכויות הוא עצם היום דראש השנה, וכמו בחג הפסח וחג הסוכות לענין מצוות היום דידהו, כך עניין המלכות בתפילה, יעוין ברי"ה (דף

ערבית ושחרית ומנחה, אבל תפילת המוספין של ראש השנה מתפלל תשע ברכות, ג' ראשונות וג' אחרונות של כל יום ושלוש אמצעיות, ראשונה מן האמצעיות עניינה מלכויות, שניה זיכרונות, שלישית שופרות, וחזרתם בכל אחת מהן מעניינה "יעוי"ש היטב, הרי שלא הזכיר כלל קדושת היום, וצ"ע שהשמיט, הלא זה מפורש במשנה והוי ליה להרמב"ם להזכירו?

ובדוחק נראה לומר שסמך על דבריו בסדר תפילות כל השנה (בסוף סדר אהבה) שכתב "ברכה ראשונה משלוש ברכות אמצעיות של מוסף ראש השנה וכו' ברוך אתה מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון, אבל בהלכות תפילה הלא כתב הרמב"ם "וחזרתם בכל אחת מהן מעניינה" משמע מעניינה דהיינו מלכויות ולא קדושת היום, ולכאורה הדברים צ"ב.

ואפשר לומר חידוש דהיום עצמו הוא המלכויות, ואע"פ שחותם מקדש ישראל ויום הזכרון זה עניין המלכויות. וצ"ע לומר כן, וגם בלשון המשנה לא משמע כל כך, מדקתני וכולל מלכויות עם קדושת היום. אבל ברמב"ם מבואר כן, דברכה ראשונה של האמצעיות היא ברכה של מלכויות וקדושת היום, דהכל נקרא מלכויות, ואע"פ דנוסח זה "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון" נקרא קדושת היום בשחרית מנחה וערבית, אפילו הכי נוסח זה היא ברכה של מלכויות והדברים צריכים ביאור כי מחודשים הם.

והנה ביום הכיפורים של שנת היובל מתפלל מוסף כמו מוסף של ראש השנה, ויש לעיין איך היה חותם הברכה של מלכויות האם היה חותם מקדש ישראל ויום הזכרון, דלכאורה אינו יום הזכרון? ואי אפשר לחתום כן, אולם עיין ברמב"ם (הלכות תפילה פ"ב הל' ח"ו) שכתב וז"ל "ביום צום של שנת היובל מתפלל תפילת המוספים ט' ברכות כמו שהתפלל במוסף ראש השנה והן אותם הברכות עצמן לא פחות ולא יותר וכו'" יעוי"ש. משמע דלא משנה כלום וחותם מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון וצ"ע. ולפי מה שנתבאר נחא, דכיון דהברכה כולה הוי מלכויות ולא קדושת היום שפיר יכול לחתום גם כן ביום הכיפורים.

ד) בענין שאין מזכירין את התשובה בתפילה של ראש השנה (מפנקס אחד מבכירי תלמידי שליט"א)

איתא בפרשת וילך "ושבת עד ה' אלוהיך" וצ"ב בלשון עד ה' אלוהיך מה הכוונה בלשון. וכן הוא ברמב"ם (בריש הלכות תשובה) "שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתוודה" וצ"ב מהו העניין דמוזכר לפני ה'.

ונראה לבאר על פי מש"כ הרמב"ם שם (בפ"ב הלכה ב') וז"ל "יומה היא התשובה? הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד וכו', וכן יתנחם על שעבר שנאמר כי אחרי שובי נחמתי ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם וכו'" עכ"ל. וי"ל דזהו הביאור במה שכתב שישוב מחטאו לפני ה', כלומר שישוב בתשובה גמורה והיא שירוש

עליהם ומשפיע קיומם כל העת והריחו קונה אותם בכל רגע. ואיתא במדרש (שוחר טוב תהילים פ"א קי"ט) על הפסוק "לעולם דברך נצב בשמים" שדיבור ה' יהי רקיע בתוך המים, הוא העומד תוך הרקיע ומהווה ומחיה אותו (עיין נפש החיים ש"ג פ"א י"א ויעין בית הלוי פרשת בראשית עה"פ ויכל אלוהים ביום השביעי) ומאחר שה' ברא הכל הוא המולך עליהם וזהו פירוש התפילה "ודברך אמת וקיים לעד" שדברי ה' הם המקיימים את כל העולם לעד. וממילא מבואר מזה שהוא מולך עליהם, וזוהי השייכות להחתימה שהכל עניין מלכויות, וזהו שמסיימים "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון" שיום ראש השנה בעצמותו הוא מלכויות שבו ברא הקב"ה את העולם.

ג) וביתר הרחבה ביאר מרן הגרמ"ד שליט"א בשיעוריו על מסכת ראש השנה

תנן בראש השנה (דף ל"ב ע"א) סדר ברכות אומר אבות וגבורות וקדושת היום וכולל אבות וגבורות וקדושת היום וכולל מלכויות עמהן ואינו תוקע, זכרונות ותוקע שופרות ותוקע וכו' דברי ר' יוחנן בן נורי, אמר ליה רבי עקיבא אם אינו תוקע למלכויות למה הוא מזכיר? אלא אומר אבות וגבורות וקדושת ה' וכולל מלכויות עם קדושת ה' ותוקע. זכרונות ותוקע שופרות ותוקע וכו'.

והנה בדברי רבי יוחנן בן נורי מבואר דתקיעת שופר שייכא לקדושת היום. ויש לעיין מה סבירי ליה לר"ע בזה? האם סבירי ליה לר"ע דתקיעת שופר לא שייך כלל לקדושת היום ורק משום מלכויות תוקע, או דגם לר"ע התקיעות שייכים לקדושת היום?

ועיין ברמב"ם (פ"ג מהל' שופר הל' ז') שכתב "כיצד אומר שליח ציבור אבות וגבורות וקדושת ה' ומלכויות ותוקע שלוש, ואומר שופרות ותוקע שלוש ואומר זכרונות ותוקע שלוש וכו'" הרי דהרמב"ם פוסק כר"ע, אולם לא הזכיר כלל קדושת היום. ומוכח מדברי הרמב"ם דלר"ע התקיעות שייכות למלכויות ולא לקדושת השם ופליג על ר' יוחנן בן נורי בתרת.

אמנם אכתי צ"ב, דהוי ליה לרמב"ם להזכיר שכולל מלכויות עם קדושת היום, כיון דדבר זה מפורש במשנה. עוד צ"ב, דבמשנה משמע שהעיקר הוא קדושת היום, דהא קתני, וכולל מלכויות עם קדושת היום, משמע שעיקר הברכה היא קדושת השם אלא שכולל מלכויות עם קדושת השם, משמע שעיקר הברכה היא קדושת היום, אלא שכולל מלכויות עם קדושת היום, ואילו הרמב"ם רק מלכויות ולא קדושת היום?

וביותר קשה דגם בהלכות תפילה לא כתב הרמב"ם שאומר קדושת היום, דכתב (בהלכות תפילה פ"ב הלכה ה') "ובשבתות ובימים טובים הוא מתפלל ז' ברכות בכל תפילה ותפילה וכו', ג' ראשונות וג' אחרונות וברכה אמצעית מעין אותו היום וכו'. בראש השנה חותמין בה "מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון וכו'" ובהמשך (הלכה ו') כתב "במה דברים אמורים בתפילת

ונראה דגם בעל תשובה שעשה תשובה גדולה עד שנקרא בשם צדיק עדיין צריך לעשיית תשובה נוספת והדברים מובאים בכל הפרשה, דהנה כתיב (פרק ל' פס' א') "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' והשבת אל לבבך ושבת עד ה' אלוך. ובהמשך (פס' ז') ונתן ה' אלוך את כל האלות האלה על אויבך וגו'. ושם (פס' ח') ואתה תשוב וגו' וכן לאחר מיכן (פס' י') כי תשוב אל ה' אלוך בכל לבבך ובכל נפשך".

והדברים צריכים ביאור, מדוע כפל ג' פעמים עשיית התשובה, והרי אייריך בכל הפרשה במי שעשה תשובה, וכדכתיב בתחילת הפרשה? אלא ודאי צריך לומר כפי שנתבאר דגם לאחר שעושים תשובה צריכים לעשות תשובה וזהו שמוזכר כאן כמה פעמים עשיית התשובה בעניין אחד, ובביאור העניין נראה למו"ר שליט"א לומר דבכל פעם שצדיק עולה מדרגה גבוהה יותר ממה שהיה קודם לכן הוא צריך לעשות תשובה על שלא הגיע קודם לכן למדרגה זו מקודם.

(וכן מצינו ברבינו סעדיה גאון ז"ל שהיה עושה תשובה בכל עת והיה אומר שעושה תשובה על שלא הכיר את בוראו קודם לכן בכזו מדרגה, והביא ראיה ממעשה שאירע עמו בעת שהיה בשפל המדרגה, עני מדוכא עד עפר ולא הכירוהו אנשים, אירע שהתארח פעם אצל אחד והלה כיבדו מאד, אך כפי שנהג עם כל עני ואביון שהיה נקלע למלונו, יום אחד נודע להיהודי שהאורח שמתארח אצלו הוא רבינו סעדיה גאון ישראל נקפו לבו של אותו עשיר על שלא נהג בו בכבוד הראוי ובא לבקש ממנו מחילה וסליחה, התפלא רבינו סעדיה והלא נהגת בי בכבוד הראוי? השיב לו אותו בעל מלון, אכן נהגתי בך בכבוד אך כאחד מהפשוטים, אך לא נהגתי בך כפי ערך הכבוד המגיע לגאון ישראל, ועתה ניחם לבי על כך. מכך למד רבינו סעדיה ז"ל לעשות תשובה בכל יום כי בכל יום הגיע להכרת השי"ת במדרגה גבוהה יותר והדברים מבהילים על הרעיון)

ג) בעניין שאין אומרים הלל בראש השנה (משיעורי התלמידים)

כתוב ברמב"ם בפירוש המשניות (ר"ה ל"ב ע"ב) "שלא היו קורין את ההלל לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים, לפי שהם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מהשם ויראה ממנו, ומברח ומנוס אליו, ותשובה ותחנונים ובקשה כפרה וסליחה, ובכל אלו העניינים אינו הגון השחוק והשמחה". וצריך ביאור מהי כוונת הרמב"ם שהם ימי מברח ומנוס אליו.

ואמר מרן הגרי"ז הלוי ז"ע בביאור עניין "ומברח ומנוס אליו" דהנה יש אדם שהוא בצרה אבל אינו מכיר ויודע מצבו הגרוע ומסתובב שלו ורגוע ואומר ה' יעזור ומפגין בכל העת כי בוטח בבורא יתברך שלא יאונה לו רע, ברם בודאי דאדם כזה אינו בעל ביטחון, שכן אינו יודע באמת את מצבו הגרוע ולפיכך אין הוא ירא כלל ממצבו. מיהו באמת בעל ביטחון, אדם שיודע ומכיר את מצבו הגרוע ללא כחל ושרק ויודע את רוע מצבו, ואפילו הכי שם

החטא מקרבו עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטאו לעולם. וזהו הביאור של הך דקרא ד"ושבת עד ה' אלוך" כלומר עד שה' אלוך יעיד עליך שלא תשוב לחטאך לעולם.

עוד י"ל בביאור הך קרא, דהנה הרמב"ם שם (בפ"ב הל' א') כתב וז"ל "איזו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה ולא מכשלוך כח וכו', הוא ששלמה אמר, וזכור את בוראך בימי בחורותיך וכו', מכלל שאם זכר בוראו ושב בתשובה קודם שימות נסלח לו" עכ"ל.

וצ"ב דמה ענין קרא דזכור את בוראך בימי בחורותיך דמיירי מזכירת הבורא לענין התשובה? וכן צ"ב מה שסיים שם מכלל שאם זכר את בוראו ושב קודם שימות נסלח לו, דמה ענין זכירת הבורא לעשיית תשובה?

והמתבאר מדבריו שענין התשובה הוא זכירת הבורא, ומשום שמי שזוכר ויודע בכל עת שיש בורא עולם ושהכל בשליטתו ובהשגחתו לא יחטא עוד. וזה ענין "שויתי ה' לנגדי תמיד" המבואר ברמ"א (בריש שו"ע או"ח סימן א') דכיון שמכיר את בוראו שוב אינו חוטא, ולכן הביא הך קרא ד"זכור את בוראך" דהיינו שאם יזכור את בוראו שוב לא יחטא עוד וכפשי"נ.

ולפי"ז יש לומר דזהו ביאור הקרא ד"ושבת עד ה' אלוך", דהיינו שתשוב ותגיע עד שתגיע לזכירה כי ה' הוא אלוך וממילא לא תחטא שוב ודו"ק היטב בדבר.

והנה בכל התפילות שמתפללים בראש השנה לא מוזכר עשיית התשובה כלל והדברים טעונים ביאור שהרי בכל חודש אלול אנו מעוררים על התשובה וראש השנה הוא ראש לעשרת ימי תשובה והיאך העיקר חסר מן התפילה!?

ברם לפי מה שנתבאר לעיל יש לומר דזה גופא שאנו אומרים "ויודע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו וגו'" וכן כל שאר ענייני מלכויות, זה בעצמו ענין התשובה, כי בזמן שידע כל פעול כי אתה פעלתו ממילא לא יחטא עוד, כפי שאומר הפסוק "זכור בוראך בימי בחורותיך" בימים בהם יש את רתיחת הדמים והמלחמה נגד היצר קשה היא מלפנים ומאחור, ברם אם יזכור את הקב"ה ויתן דעתו כי יש בורא לעולם וממילא חייב הוא להיטהר לפניו ממילא לא יבוא לידי חטא ואם חטא לא ישוב לחטאו וזוהי תכלית התשובה.

והנה בתרגום יונתן כתב וז"ל "טובכון דצדיקיא מרי תתובא דכד תחובון ותתובון מטיא תיובתכון עד כורסי יקרא וגו'" ובכוונת דבריו יש לבאר, דגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד וזהו מה שאמרו בפסוק ושבת עד ה' אלוך כלומר בעשותך תשובה תשובה תגיע עד השם אלוך. והנה התרגום הזכיר דהך "ושבת" קאי אתשובת הצדיקים, ויש לעיין למה צריך צדיק לתשובה? ואם צריך לתשובה מדוע נקרא הוא צדיק?

אין אומרים בו שירה, ומאידך גיסא הוא יום של שמחה!?

אולם לפי מה שנאמר הדברים מתבארים היטב, דאי אפשר לעשות תקנה של הלל כיון שהוא יום של פחד ומורא מאימת הדין, אבל מאידך גיסא ההכרה במצבו עד שיש לו פחד זה גופא מביאו למצב של ביטחון בהקב"ה, ולכן לאחר הפחד והאימה באה השמחה שבטוחים שיעשה נס, עד כדי כך שאוכלין ושותין ושמחים כמו שכתוב "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך".

והנה כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה הל' ו') "אבל ראש השנה ויום הכיפורים אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד לא ימי שמחה יתירה". וצ"ב הלשון "שאינם ימי שמחה יתירה" דלכאורה גם שמחה סתם אין בהם? ברם לפי מה שביאר מרן זי"ע יש לפרש דהרי אדם שכזה שהוא במצב של מברח ומנוס אליו וכמו שנתבאר לעיל דבורח אל הקב"ה ובוטח בו הרי ימצא מנוח ויתמלא שמחה על כך, והיה ראוי לומר הלל, על כן דקדק הרמב"ם בלשונו לומר שאף על פי שיש בימים אלו שמחה מכל מקום עדיין הם ימי דין ואין בהם שמחה יתירה שיהא ראוי לומר בהם הלל ודו"ק היטב.

(מהרה"ג החו"ב בעל ויברך דוד שליט"א)

טעם חדש לשם "ירח האיתנים"

כידוע חודש תשרי נקרא בספר מלכים "ירח האיתנים", ואמרו בר"ה י"א ע"א שהוא משום שנולדו בו איתני עולם, אמנם הרבה פנים לתורה ונראה בס"ד עוד טעם נכון לשם זה:

דהנה בחודש זה חל זמן הדין והמשפט של כל העולם בראש השנה ויום כיפור, והנה ידוע שהעולם עומד על המשפט כמ"ש (משלי כ"ט ד') "מלך במשפט יעמיד ארץ", ובאבות סוף פרק א' תנן "על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום", הרי שהדין והאמת הם עמודי העולם, וכן מצאנו בשלשה מקומות בתהילים שבסמוך לענין המשפט נזכר ענין 'עמודי הארץ': בתהילים ע"ה ד' כתיב: "כי אקח מועד אני **מישרים אשפט** נמוגים ארץ וכל ישביה אנכי **תכנתי עמודיה סלה**", ושם פ"ב כתוב: "אלקים נצב בעדת קל בקרב אלקים **ישפט**, עד מתי **תשפטו** עול ופני רשעים תשאו סלה, **שפטו** דל ויתום עני ורש הצדיק... לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו **ימוטו כל מוסדי ארץ**", כלומר שעל ידי אלו שלא ידעו ולא יבינו את דרך המשפט ימוטו עמודי הארץ, וכן שם קי"ט (פסוקים פ"ט צ') נסמך ענין כינון הארץ למשפט, שנאמר שם: "לדור ודור אמונתך **כוננת ארץ ותעמוד**,

מבטחו בקב"ה זהו בעל ביטחון. ויש עוד מדרגה גבוהה יותר במידת הביטחון, כשאדם נמצא במצב כל כך גרוע ויודע שאין דרך מנוסה לשום מקום והוא חש שהוא בורח רק אל הקב"ה ורק בו הוא מוצא את הביטחון האמיתי, והוא שנקרא בעל הביטחון הנכון.

והנה לפני ראש השנה האדם צריך להבין שהוא נמצא במצב נורא שהרי יום הדין קרב וצריך להיות לאדם כזה פחד ומורא שעליו להרגיש כי הכל סוגר עליו ואין לו לאן לברוח ואז הוא בורח אל הקב"ה.

ולפי יש לפרש את כוונת הרמב"ם בפירוש המשניות דרצה לומר שהימים הללו הם ימי עבודה והכנעה ופחד ומורא מה' ויראה ממנו עד שהוא מרגיש שהוא צריך לברוח אלא שאין לו לאן לברוח אלא רק אל הקב"ה עצמו ועליו לבטוח בו ורק ממנו תצמח לו הישועה.

ועל פי זה פירש מרן זי"ע מה שאומרים בסליחות ליום השלישי "אני יום אירא אלק אקרא" והוא על משקל הפסוק (תהילים פ"ג נ"ו פס' ד') "יום אירא ואני אלק אבטח" דהיינו שביום שיש לי יראה ואני רוצה לברוח אז "אלק אקרא" וזהו גם ביאור הסליחות ליום ד' של עשיית "הן אם יקטלני לו איחל" עכתי"ד מרן זי"ע.

והוסיף על כך מו"ר מרן הגאון הצדיק שליט"א דעל דרך זה יתפרש סדר הפיוטים בר"ה בכמה מקומות, כמו הפיוט (במוסף ליום ראשון של ר"ה) "אמץ אדירי כל חפץ" דכל הפיוט מיוסד על הפחד מעומק הדין, שאפילו צדיקים כמו אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים לא זכו בדין, וכל הפיוט הזה הוא העניין של "מברח" ומסיים שם "אם כך במצוקי ארץ מה יעשו רשעי ארץ" ומיד אחרי כן מתחיל הפיוט "מלך עליון" שמשבחין ומפארין אותו, דזהו העניין של "המנוס ממנו ואליו" וכן תפילת "ונתנה תוקף" כולה קשורה לפחד מעומק יום הדין ומיד אחרי כן אנו אומרים "ואתה מלך קל חי וקיים אין קצבה לשנותיך וכו' שכולו עניין של מברח ומנוס אליו. ודו"ק היטב.

ובטור או"ח (סימן תקפ"ד) כתב שאין אומרים הלל בראש השנה והביא את דברי הגמ' בראש השנה (דף ל"ב ע"ב) "אמר רבי אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבשיע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בר"ה וביום הכיפורים? אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו וישראל אומרים שירה?! ולכאורה קשה מדברי הטור (סימן תקפ"א) שהביא את דברי המדרש על הפסוק "כי מי גוי גדול וגו'", ר' חנינא ור' יהושע, אומרין איזו אומה כאומה הזו שיודעת אופיה של אלוקיה פירוש מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם, אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך ציפורניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין את זקנם ומחתכין ציפורניהם ואוכלין ושותים ושמחים בר"ה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס" ולכאורה הדברים אינם עולים בקנה אחד, דמחד גיסא הוא יום של אימה ופחד ועל כן

"איתנים" כמ"ש (מיכה ו' ב') "שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים מסדי ארץ", וא"כ יש לומר דגם מטעם זה נקרא חודש זה "ירח האיתנים" כיון שבו חל זמן הדין והמשפט של כל העולם שהם המה "האיתנים" כנ"ל.

ובזה מבואר גם למה דוקא ההרים שעליהם עומד העולם צריכים לשמוע את ריב ה' עם עמו ישראל, כיון שההרים הללו הם רמז לדין והמשפט שהם עמודי העולם.

ונראה שלכן אמרה חנה בתפילתה: "כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל", כיון שאמרה זאת על מה שנפקדה בר"ה, שאז הוא הזמן שמשמשים העמודים הללו, (וידוע שתפילה זו מכוונת לענייני ר"ה, כדאיתא בברכות כ"ט ע"א שתשע ברכות של ר"ה כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפילתה, ובירושלמי שם פ"ד ה"ג מבואר דהוא משום שכתוב בסופה "ה' ידין אפסי ארץ").

וידוע שכל מה שיש בעולם התחתון מכוון כנגד כל מה שיש בעולם העליון, ולפי זה נראה בס"ד דכשם שבעולם העליון מקום הדין והמשפט הוא במקום עמודי העולם, כך גם בעולם הזה התחתון מקום הדין שבו נידונים הרשעים הוא במקום עמודי העולם, וכמו שיבואר:

דהנה בתפילה שאמר יונה הנביא בעת שהיה במעי הדגה, אמר: "לקצבי הרים ירדתי הארץ ברחיה בעדי לעולם", ואמרו על זה בתנחומא ויקרא סי' ח': "והראהו עמודי ארץ במכונה שנאמר הארץ ברחיה בעדי לעולם", דהיינו שה"קצבי הרים" שהזכיר יונה הם אותם ההרים שעליהם עומד העולם, כמ"ש שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ.

ובפירוש הגר"א ביונה שם כתב: "כמ"ש (בחגיגה פ"ב) הארץ על מה עומדת על המים מים על הרים והן אבני בהו המשוקעות בתהום ושם ירד בתהום והם ד' קליפין שבהן הרשעים נידונים", ע"ש, וביאור דבריו הוא, שמה שאמר יונה "לקצבי הרים ירדתי" כוונתו היא לאותם ההרים שעליהם עומדים המים כדאמרינן בחגיגה י"ב ע"ב שהארץ עומדת על העמודים והעמודים על המים והמים על ההרים (ועל הרים אלו כתוב "שמעו הרים... והאיתנים מוסדי ארץ", כנ"ל), וביאר הגר"א שההרים הללו הם אלו שאמרו עליהם בחגיגה י"ב ע"א: "בהו אלו אבנים המפולמות המשוקעות בתהום שמהן יוצאין מים", ולפ"ז נראה דמה שאמר יונה "נהר יסובבני" כוונתו לנהר היוצא

למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך", ופשוט דסמיכות זו בשלשה מקומות אינה בכדי, אלא ודאי שיש לענין המשפט יחס ושייכות של ממש עם עמודי הארץ.

וכן עיקר בריאת העולם היתה ע"י המשפט, כמ"ש בשמו"ר ל' י"ג: "מלך במשפט יעמיד ארץ זה הקדוש ברוך הוא שברא את עולמו בדין שנאמר בראשית ברא אלקים, ברא ה' לא נאמר אלא אלקים, ויאמר ה' יהי רקיע אינו אומר אלא אלקים וכן כולהו, וכן דוד אומר כי אלקים שופט, ללמדך שבדין נברא העולם".

[ואין זה סתירה למה שאמרו חז"ל שבתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין ולבסוף שיתף עמו מדת רחמים, כי אדרבה הלשון "שיתף" מוכיח שבאמת ברא במדת הדין, כי לא שייך לשותף עם דבר שאינו קיים, אלא ודאי דהפירוש הוא שבתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם רק במידת הדין ולבסוף שיתף עמה גם את מידת הרחמים.

ואפשר לבאר ביתר עומק ע"פ המבואר בספרים הקדושים ש"עלה במחשבה" אצלו ית' אין זה רק הוה אמינא בעלמא, כי לא כמחשבותיו ית' מחשבותינו ולא אדם הוא להנחם, אלא שבתחילה ברא את העולם בדרגא דמחשבה במידת הדין, ואח"כ ברא בדרגא דמעשה במדת רחמים, והיינו כמ"ש רבינו תם בתוס' ר"ה כ"ז ע"א (ד"ה כמאן) שהזמן שעלה במחשבה היה בתשרי והזמן שנברא בפועל היה בניסן, (ואיתא בשם האר"י ז"ל דלכן אומרים "היום הרת עולם" כי בר"ה התחיל ה"הריון" של העולם), ולכן אז הוא זמן התחדשות הדין בכל שנה ושנה].

ובשמו"ר ל' ט"ו: "ר' אומר כשם שהזהיר הקדוש ברוך הוא על הדברות כך הזהיר על הדין, למה שבו העולם תלוי שנאמר מלך במשפט יעמיד ארץ", ובזהר ויחי רל"ב ע"ב: "פתח רבי יוסי ואמר ועז מלך משפט אהב אתה כוננת מישרים וגו', ועז מלך משפט אהב דא קודשא בריך הוא, ועז מלך תוקפא דאתקף קודשא בריך הוא לאו איהו אלא במשפט דהא במשפט אתקיים ארעא כמה דאת אמר מלך במשפט יעמיד ארץ ובגין כך ועז מלך משפט אהב ולא אתתקנת כנסת ישראל אלא במשפט בגין דמתמן אתזנת וכל ברכאן דנטלא מתמן נטלא ובגין כך ועז מלך משפט אהב כל תאיבו וכל רחימו דילה לקביל משפט".

ומבואר מכל זה שהמשפט מכונה במקרא "עמודי הארץ" וכן "מוסדי ארץ", והנה עמודי הארץ נקראו

ללמוד ולהבין את סדר מלאכת הפיוט ואופן אמירתו, כפי שנהג בזמן רבותינו הראשונים מייסדי הפיוטים, (ואמנם הדברים שאכתוב להלן אינם חדשים, וכבר העירו עליהם רבים, אך מ"מ ראיתי לנכון לערוך את הדברים בשפה ברורה כיון שרבים אינם יודעים מזה, והדברים נוגעים לאופן אמירתם והבנת פשוטם של הרבה מן הפיוטים, אשר כל דבריהם תורה שלימה הם):

הנה כידוע, בטרם המצאת הדפוס כתיבת ספרים היתה מלאכה קשה ויקרה, ולא היו מחזורים וסידורים אלא רק ביד הש"ץ וחשובי הקהל, ורוב התפילה היתה נאמרת רק ע"י הש"ץ, וכל הפיוטים נוסדו מלכתחילה על דעת כן, ולכן הרבה פיוטים נאמרו רק ע"י החזן והציבור שמעו בשתיקה, ובפיוטים השכיחים יותר נהגו שהחזן אומר כל בית והציבור אחריו, או שהחזן אומר בית אחד והציבור אומרים בית אחר, כמו שנוהגים היום באמירת "אנעים זמירות" ובאמירת האקדמות, או שהחזן אומר חצי בית והציבור אומרים את חציו השני, ובכל הפזמונים הסדר היה שהחזן אמר לבדו את הבתים ואחר כל בית ענו הציבור את הפזמון, (כמו שאנו עושים בט"ב באמירת "אלי ציון ועריה").

וכל הסדרים אלו לא נתחדשו בזמן הראשונים אלא כך היה סדר השירה כבר מזמן חז"ל, וכמ"ש בסוכה ל"ח ע"ב: "הוא אומר הללויה והן אומרים הללויה מכאן שמצוה לענות הללויה, הוא אומר הללו עבדי ה' והן אומרים הללויה מכאן שאם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה (=פזמון), הוא אומר הודו לה' והן אומרים הודו לה' מכאן שמצוה לענות ראשי פרקים... הוא אומר אנא ה' הושיעה נא והן אומרים אנא ה' הושיעה נא מה קטן מקרא אותו עונין אחריו מה שהוא אומר... הוא אומר ברוך הבא והן אומרים בשם ה'", הרי לנו שכל סדרי הפיוט נהגו בזמן חז"ל באמירת ההלל, גם פזמון, גם חזרה אחר החזן, וגם קריאה של החזן והציבור לסירוגין, (ומה שנהגו שהחזן אומר את ההלל והציבור עונין "הללויה" אחר כל פסוק כן הוא מנהג התימנים עד היום), וכן מנהג האשכנזים שעונים הודו לה' כי טוב אחר יאמר נא ויאמרו נא הוא על דרך הפזמון.

ובסוטה ל' ע"ב איתא: "וכיצד אמרו שירה כגדול המקרא את הלל והן עונין אחריו ראשי פרקים, משה אמר אשירה לה' והן אומרים אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה והן אומרים אשירה לה' (=פזמון), רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי

מהאבנים האלו¹, ומבואר בדברי הגר"א שבהרים אלו נידונים הרשעים, [וכן משמע בתנחומא הנ"ל], שאמרו שם גם: "והראהו שאול תחתית שנאמר ותעל משחת חיי ה' אלהי, והראהו גיהנם דכתיב מבטן שאול שועתי שמעת קולי", הרי שהשאול והגיהנם הם ג"כ במקומות האלו], הרי שגם בעולם הזה מקום הדין הוא במקום עמודי העולם שהם בבחינת המשפט.

ולפ"ז נראה טעם נוסף לקריאת ספר יונה בעת המנחה של יום כיפור, שהרי נזכר בו ענין הדין ב"קצבי הרים" הללו, שהם כנגד המידות המשמשות בחודש זה, כנ"ל, וכן כדי לעורר את אימת הדין לפני שעת החיתום.

בענין הפיוטים ואופן אמירתם

ענין הפיוטים הנהוגים בישראל נזכר כבר במדרש ויק"ר פ"ל דאמרו שם על ר' אלעזר בן ר' שמעון "דהוה קריי ותניי ופייטן ודרשן", ובשהש"ר פ"א אמרו: "הדין פייטנא כד עביד אלפא ביתא זמנין מחסל לה וזמנין דלית מיחסל לה" כו', ובילקוט שמעוני רמז תתקפ"ג: "צוארך בחרוזים אלו הפייטנים", (כנראה על שם שעשו את הפיוטים בחרוזים), ובילקוט"ש קהלת רמז תתקע"ד: "כיון דאכלין ושתין אלין אמרין אלפ"א בית"א מן הכא ואלין אמרין מזמורים מן הכא", ועי' שו"ת ר"י מיגש סי' ר"ד שביאר שהמילה "פיוט" יסודה בלשון היונית שקוראין למשורר פיטאנ"א, ו"פזמון" נוסד על לשון יונית שקורין לאדם החוזר על דברי פעמים רבות פזמאנ"א.

והמנהג לייסד שירים על סדר א"ב הוא כבר מזמן דוד המלך ע"ה שיסד הרבה מזמורים על דרך זו, כמו תהלה לדוד, אודה ה' בכל לבב, אשרי איש ירא את ה', אברכה את ה' בכל עת, ותמניא אפי, וכן עשה ירמיהו במגילת איכה, ובשהש"ר הנ"ל מבואר שהחמשה ואלף שירים של שלמה המלך ג"כ היו על סדר הא"ב עם עוד ה' אותיות (כנראה מנצפ"ך).

והנה כל תקנות חז"ל ומנהגי ישראל תורה שלימה הם וכל עניניהם צריכים לימוד ועל כן ראוי גם

¹ ולפ"ז נראה לפרש את הכתוב בתהילים (פ"ד ז') "עברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו" ובעירובין י"ט ע"א דרשו להאי קרא על יורדי גיהנם, ע"ש, ולהנ"ל י"ל ד"מעין ישיתוהו" הכוונה שנידונין בין מעינות המים היוצאים מן האבנים המפולמות, ובאיוב כתיב "אשר קומטו ולא עת נהר יוצק יסודם", ומבואר בחגיגה י"ג ע"ב דהוא נהר דינור שנשפך על ראש רשעים בגיהנם, ולהנ"ל אפשר לפרשו גם על הנהר היוצא מאבנים אלו שעליו אמר יונה נהר יסובבני כנ"ל, (ואין זה סותר לדברי הגמ' שהוא נהר דינור, כי שם מיירי בגיהנם העליון וכאן מיירי בגיהנם התחתון), ומסתמא המים היוצאים משם רותחים מאוד ק"ו מחמי טבריא הרותחין משום דחלפי אפיתחא דגיהנם.

"בשמים ובארץ", החזן יאמר "גבור ונערץ" והציבור יענו אחריו "דגול מרבבה", וכן עד"ז, וכיום נוהגים לנגן את "אתה הוא אלקינו" לבדו, ואח"כ מנגנים "בשמים ובארץ גבור ונערץ" "דגול מרבבה הוא שח ויהי", וכן כל הפיוט עד"ז, וגם זה קרה מחמת הסיבה הנ"ל.

ובאמת לכאורה היה מוטב להנהיג ניגון אחר שבו כל "וכל מאמינים" יהיה יחד עם הבית שלפניו, אך כמובן קשה מאוד לשנות מנהג שנשתרש והורגל בפי כל, אך מ"מ גם כשמנגנים באופן המקובל יש לכוין לפירוש האמיתי שכל "וכל מאמינים" חוזר על הבית שלפניו, והבית שלאחריו הוא ענין חדש.

ובמה שאומרים "וכל מאמינים שהוא דיין אמת ההגוי באהיה אשר אהיה" נתקשו רבים מה ענין האמונה לשם אהיה אשר אהיה, ונכתבו בספרי הדרוש הרבה אופנים נאים ביישוב הענין, ואין לזלזל בזה ח"ו כי מאחר שנהגו לומר באופן כזה מנהג ישראל תורה הוא ופסטיא דאורייתא טבין, אמנם התירוץ האמיתי ע"ד הפשט הוא ש"וכל מאמינים שהוא דיין אמת" חוזר על "הדן יחידי לבאי עולם", ו"ההגוי באהיה אשר אהיה" הוא ענין חדש, ועליו עונים אח"כ "וכל מאמינים שהוא היה והיה", שלדעת הפייט זהו ענין השם אהיה אשר אהיה.²

וכן בענין אמירת הפזמונים נוצר כעין שיבוש מחמת הסיבה הנ"ל, דהנה תחילה נהגו שהש"ץ אומר את הבתים והציבור אומרים את הפזמון אחר כל בית, נמצא שהיה הפרש ניכר בין הבתים לפזמון, אך כיום שכולם אומרים גם את הבתים עצמם נמצא שאומרים את הבית עם הפזמון ברציפות כאילו הכל המשך אחד, ולכאורה ראוי שלא לאומרו, כי באמת הפזמון אינו המשך של הבתים כלל אלא נוסד רק כדי לענות על דברי החזן, כעין עניית ב"ה וב"ש ואמן, אך כיום שהקהל אומרים הכל בעצמם, ממילא שוב אין טעם שיענו אחרי עצמם, וכבר הבאתי לעיל שיסוד ענין הפזמון נהג בימי חז"ל באמירת ההלל שהקהל ענו הללויה אחר כל פסוק, וכי יעלה על הדעת שכיום צריך כל אחד לומר הללויה אחר כל פסוק?, וכן בשירת הים, וכי יעלה אי מי על דעתו לומר אשירה לה' אחר כל פסוק?, וכמו כן מי שאומר את כל הפיוט בעצמו אין לו טעם לחזור על הפזמון אחרי כל בית ובית.

אומר כקטן המקרא את הלל והן עונין אחריו כל מה שהוא אומר, משה אמר אשירה לה' והן אומרים אשירה לה', משה אמר כי גאה גאה והן אומרים כי גאה גאה, רבי נחמיה אומר כסופר הפורס על שמע בבית הכנסת שהוא פותח תחילה והן עונין אחריו, הרי לנו גם כאן כעין שלושת הסדרים הנ"ל.

אמנם לאחר שהומצאה מלאכת הדפוס באו סידורים ומחזורים לידי כל אחד ואחד, ומני אז החלו כל העם להתפלל הכל בעצמם, כיון שלא תמיד שומעים כל מילה היטב מפי הש"ץ, וגם בפיוטים החלו לומר בעצמם את כל הבתים, ו'מהפכה' זו גרמה שיבוש גדול בהרבה פיוטים, כי באותם פיוטים שנהגו בתחילה שהחזן אומר בית אחד והציבור אומרים בית אחר, הורגלו הציבור מעתה לומר אחר הבית שלהם גם את הבית שיאמר החזן, וזהו ממש כמו שאנו עושים היום בהלל, שהחזן אומר הודו לה' כי טוב וגו' והקהל אומרים "הודו לה' כי טוב וגו' יאמר נא ישראל וגו', החזן אומר יאמר נא ישראל וגו' והקהל אומרים "הודו לה' כי טוב וגו' יאמרו נא בית אהרן וגו', וכך ממש עשו גם בפיוטים הללו.

כגון בפיוט הידוע "וכל מאמינים", כוונת הפייטן היתה שהחזן יאמר "האוחז ביד מדת משפט" והציבור יענו "וכל מאמינים שהוא קל אמונה", החזן יאמר "הבוחן ובודק גנזי נסתרות" והציבור יענו "וכל מאמינים שהוא בוחן כליות", וכן על זה הדרך, ויסד על כל אות מהא"ב בית אחד לחזן ובית אחד לקהל, והמעין יראה בעליל שכל "וכל מאמינים" חוזר על הבית שלפניו ואינו שייך לבית שלאחריו.

אך מעת שבאו המחזורים לידי הכל, החלו כולם לומר "האוחז ביד מדת משפט" לפני הש"ץ, ואח"כ אמר הש"ץ "האוחז ביד מדת משפט" וענו הקהל "וכל מאמינים שהוא קל אמונה, הבוחן ובודק גנזי נסתרות", אח"כ אמר הש"ץ "הבוחן ובודק גנזי נסתרות" וענו הציבור "וכל מאמינים שהוא בוחן כליות, הגואל ממות ופודה משחת", וכן עד"ז הדרך, וברבות השנים החליטו שאין טעם שהש"ץ יחזור סתם על מה שהציבור כבר אמרו, וכך הורגלו כל הקהל לשיר יחד את כל הפיוט בצורה זו, שכל "וכל מאמינים" מתחבר בניגון עם הבית שלאחריו.

ואותו שינוי ממש נוצר גם בפיוט "אתה הוא אלקינו בשמים ובארץ", שכוונת הפייטן היתה שהחזן יאמר "אתה הוא אלקינו, והציבור יענו

² וכ"כ רבינו בחיי שמות ג' י"ג, ע"ש, וכן מבואר ברשב"ם שם, ועי' ביאור הגר"א אור"ח סי' ה' ס"א, ועי' ת"י שם.

כיצד שתי עיירות, באחת תוקעין ובאחת מברכין הולכין למקום שתוקעין, ואין הולכין למקום שמברכין. פשיטא, הא דאורייתא הא דרבנן. לא צריכא, דאף על גב דהא ודאי והא ספק".

כלומר, שאם ניצבות בפני האדם שתי אפשרויות, ללכת לעיר שיש בה תקיעת שופר, או ללכת לעיר שיש לו מנין שבו יוכל להתפלל ולברך את ברכות התפילה [ובפרט בזמנם שלא היו סידורים לפני כל מתפלל, והיו יוצאים ידי חובה משליח הציבור], מוטב לילך לעיר שיש בה סיכוי לשמוע תקיעת שופר, מלילך לעיר שבה יש מנין ושליח ציבור.

דברי הברייתא הללו נפסקו להלכה בשולחן ערוך (סימן תקצה): "מי שאינו בקי בתקיעות ולא בסדר תפלת מוסף, ולפניו שתי עיירות באחת בקיאים בתקיעות ולא בתפלת מוסף ובאחת בקיאים בתפלת מוסף ולא בתקיעות, הולך למקום שבקיאים בתקיעות, אפילו של מוסף ודאי ושל תקיעות ספק".

בעל החיי אדם [שבימים אלו, ד' בתשרי, עברו מאתיים שנה מפטירתו] למד מדין זה חידוש נוסף. וזה לשונו (נשמת אדם, חלק א, כלל סח אות ג): "נ"ל דאין צריך לעקור מביתו לילך לעיר אחר לקיים המצוה אפילו מצוה דאורייתא והיא עוברת כתקיעת שופר ולולב, וראיה מהא דר"ה (דף לד, ב) ובשולחן ערוך (סימן תקצה) היה לפניו ב' עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין כו', ואי ס"ד שצריך לעקור ממקומו, קשה האיך ימצא עיר שמברכין ולא תוקעין, והלא צריכין לעקור ממקומו לילך לעיר שתוקעין, אלא על כרחך דאין צריך לעקור".

בביאור טעם הדבר כתב הנשמת אדם שתי טעמים: "במי שיש לו אשה או בנים נ"ל דודאי אין צריך לעקור דירתו שהרי שמחה הוא ג"כ מצות עשה מן התורה, וקיי"ל אשה בעלה משמחה. ועוד מטעם אחר נ"ל דאין צריך לילך מביתו דהא קודם יו"ט לא חל עליו כלל המצוה עד יו"ט, ואז אי אפשר לו לילך יותר מתחום" [אמנם בסוף דבריו מסתפק הנשמת

ואמנם בחלק מהפזמונים יש איזה משמעות לפזמון אחר הבתים, ולכא' אין כל נזק באמירתו, אך בהרבה פזמונים אין לזה שום משמעות, ובאמת בהרבה מהפזמונים כבר לא אומרים היום את הפזמון, אך בחלקם אומרים גם את הפזמון, ולכא' אם אין לזה משמעות ראוי לדלג על הפזמון.

ולסיום יש להזכיר שהעיקר בפיוטים אינו אופן אמירתם וכ"ש שלא הניגון, אלא העיקר הוא הבנת הדברים וכוונת הלב, ואמרינן בר"ה ל"ה ע"א: "אמר רבי אלעזר לעולם יסדיר אדם תפלתו ואחר כך יתפלל אמר רבי אבא מסתברא מילתיה דרבי אלעזר בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים ושל פרקים אבל דכל השנה לא", וכתב המשנ"ב סי' ק' סק"ג "ותפילות ופיוטים שחמור פירושם צריך להסדיר תחלה", וכתב בספר ווי העמודים עמוד העבודה פ"י: "רק באתי להודיע מה שכתב בספר חסידים בסימן תשפ"ה, וזה לשונו: טוב לו לאדם שיתפלל, ויקרא את שמע וברכות בלשון שמבין, משיתפלל בלשון הקודש ואינו מבין... ובגלל הדבר הזה בהיותי אב בית דין וריש מתיבתא בקהלה קדושה פרנקפורט תקנתי תקון גדול לכל בני חברותא קדישא, שימצאו אסופות אסופות שילמדו התפלות מראשית השנה עד אחרית השנה ופיוטים וסליחות בפירוש אמרים פירוש המלות לפחות, כדי שלא יצפצפו כעופות המהגים ומצפצפים, ואז יעלה התפלה לאל נורא עלילה, ואשרי איש שישמע לדברי ויראה ויבין וישכיל שפירוש התפלות תהיה שגורה בפיו, ומי שאין לו לב להבין מעצמו ישכור לו רבי אחד שילמוד עמו הסידור והיוצרות וסליחות, כדי שידע לכוין התפלה לעלות במסילה לעילת עילה, ומכל שכן החזנים שהמה שלוחי הקהל יצ"ו, שידעו מה יאמרו ויבינו מה ידברו, וכוונתם תהיה על הדברים היוצאים מפיהם ולא על הנגונים, כאשר ראיתי שערוריה בעוונותינו הרבים", ורמז לדבריו הפמ"ג באשל אברהם ס"ו ה'.

"ממדבר מתנה" - עיונים בפרשה (מהרה"ג רבי בניהו כהן שליט"א)

חיוב טרחה במצוה קודם זמנה

א הגמרא (ראש השנה לד, ב) מביאה ברייתא שדנה אודות סדרי עדיפויות במצות תקיעת שופר. וזה לשון הברייתא: "ומצוה בתוקעין יותר מן המברכין.

בתוס' (ערכין ב, ב ד"ה הכל חייבין), לבין אדם המתגורר במקום מסוים כל השנה [וראיתי שהמחבר עמד בכך וכתב: "והדבר צריך עיון לחלק בכך", ולדידי הדברים אינם צריכים עיון]. ועוד קשה, ממתי מתחיל חיוב זה, ומה יהיה הדין באדם המתגורר במרחק נסיעה של שלושה ימים, וכי נאמר שמשלשה ימים קודם ראש השנה כבר חל עליו חיוב שופר? וכי הדבר דומה לבדיקת חמץ?

ג. והנה בתוך דבריו הביא המועדים וזמנים את דברי הב"ח (סימן תקפו) שכתב: "ונראה שכל זה אינו אלא בראש השנה עצמו כשהגיע הזמן לתקוע ונושאים ונותנים איזה שופר כשר טפי לתקוע בו, אבל קודם ראש השנה דעדיין לא חל עליו חיוב תקיעה יכול לקנות שופר של עזים אף על פי שיש לפניו גם כן של איל אלא שצריך לקנותו בדמים יקרים ויודע שלא יהא בעירו שופר של איל בראש השנה אפילו הכי אין חייב לקנות של איל בדמים יקרים אלא יש לו דין הידור מצוה עד שליש ולא יותר".

ומבואר מדברי הב"ח שקודם ראש השנה לא חל כלל חיוב על האדם, ולפי דבריו עולה שחיוב המצוה מתחיל בזמן הציווי. והמועדים וזמנים תמה על זה, מה החילוק בין יום לפני זמן קיום המצוה לבין זמן המצוה. ולא הבנתי קושייתו, שלפי דבריו נמצא שאדם המקבל יין משובח במשלוח מנות, מחויב לשמור אותו לליל הסדר, כיון שיש לו מצוה לשתות יין בעוד חודש ימים? או אדם הרואה אתרוג מיוחד במינו באמצע אלול, מחויב לקנותו כיון שידוע שלא יזדמן לו אתרוג כזה בסוכות?

ותחילה הייתי סבור לדמות את הדיון הזה למחלוקת האחרונים הידועה, אודות מי שנמצא במעצר והמושל מוכן לתת לו יום אחד שחרור, האם מוטב לבחור את יום הכיפורים, או שעליו לצאת מיד. שדעת הרדב"ז (חלק ד סימן יג (אלף פז)) שעליו לבקש את אותו יום, ואילו החכם צבי (סימן קו) חולק וסובר שיקבש את יום הכיפורים [אלא שהוא מחלק בין זמן מרובה לזמן מועט, מצד החשש שמא

אדם, האם מצות ושמחת בחגיך פוטרת ממצוות אחרות, ומוכיח כן ממצות הקבלת פני רבו ברגל, ומניח סברא זו בצריך עיון].

ב. בספר מועדים וזמנים (חלק א סימן ג) האריך לתמוה על דברי הנשמת אדם. בתחילת דבריו דוחה את הראיה מדברי הברייתא על שתי עיירות, שמדובר שם בזמן של שמד שלא ניתן לעבור מעיר לעיר. וכן משמע מדברי העיטור (עשרת הדיברות, הלכות שופר, דף קב עמוד ד) שכתב: "מצוה בתוקעין יותר מן המברכין כיצד שני עיירות בא' תוקעין ובא' מברכין הולך למקום שתוקעין ואין הולך למקום שמברכין. ואף על גב דהכא ודאי והכא ספק. ומסתברא בימי השמד שמתיראין לתקוע בגלוי".

לאחר מכן תמה על טעמו השני של הנשמת אדם, שביאר שלפני יום טוב אין חיוב, וכשהגיע יום טוב נחשב האדם כאנוס, שאם כן יוכל האדם לפטור את עצמו מכל המצוות, בליל סוכות ייסע האדם למקום שאין בו לולב, ובבוקר יטען שהוא אנוס בגלל איסור יציאה מחוץ לתחום [ונראה שהטעם שדן רק על הטעם השני הוא לפי שהנשמת אדם עצמו מסתפק בטעם הראשון, ומשמע שעיקר דבריו מבוססים על הטעם השני].

והוסיף וכתב: "והאמת יורה דרכו שכל אחד ואחד מישראל מושבע ועומד שקיבל על עצמו בהר סיני עול מצוותיו יתברך שמו, ולכן גם קודם הזמן מחויב להשתדל לקיים המצוה בזמנו, שהאי חיובא חל עליו כבר מקודם, וא"כ לא יוכל להמתין עד זמנו ואז יאמר שהוא אנוס מפני איסור תחומין, שמחויב מקודם לסדר שיהיה לו לצורך מצות התורה, וכן בראש השנה מחויב מן התורה להמציא שיהיה בראש השנה במקום שתוקעין כדי שיקיים מצות היום כהלכה".

ולא זכיתי לרדת לסוף דעתו. ראשית, מה הדמיון בין אדם שבורח מעשיית המצוה בערב חג בטענת אנוס, שזה דומה לאדם שמבטל מצות עשה [כמבואר

שמוטב לו לעשות המלאכה למחר אף שאז הוא יום שבת בודאי שאז הוא מוכרח לזה ואין עליו איסור משא"כ עתה הוא מחלל שבת ברצונו בספק ויש לדחות דבענינו הוא שני ימים משא"כ הכא דהוא יום אחד מה נפק"מ בין תחילת המעת לעת של שבת לאמצע המעת לעת מוטב יותר שיקדים דאפשר שינצל על ידי זה מחילול שבת וצ"ע".

ומאיך הנצי"ב (העמק דבר במדבר יז, יב) דקדק מלשון הפסוק שאהרן שינה מדברי משה בנתינת הקטורת על המחיתה בזמן המגיפה, ולמד מזה חידוש לדינא: "למדנו מזה דמשום שהיה דבר משה לא בדבר ה' אלא מדעת עצמו, ומטעם פקוח נפש שדוחה, ומשום הכי צוה שיהיה הקטרה בפנים ולא יהיה אלא איסור קטרת זרה, וכו', אבל כל זה כשהוא ברור שכבר החל הנגף, מה שאין כן אם אין ידוע בברור, טוב לעשות איסור חמור כשיגיע לידי פקוח נפש מלעשות איסור קל בשעה שיכול להיות שאין כאן פקוח נפש, משום הכי כאשר נסתפק אהרן אם כבר החל הנגף, שהרי לא דבר בשם ה', ואולי ברחמי שמים נשמע תפלתם לגמרי, על כן לא הקטיר בפנים, אלא בבואו למקום הקהל וראה והנה החל הנגף בעם כמו ששמע, אז ויתן את הקטרת על האש", ובהרחב דבר שם הוסיף: "מזה יש ללמוד ביום טוב שחל בערב שבת, ובשבת יהיה ענין סכנת נפשות, ונצרך לעשות מלאכה ביום טוב או בשבת משום פקוח נפש, אם ברור שתהיה הסכנה בשבת, יותר טוב להקדים המלאכה ביום טוב דקיל משבת, ואם אין הדבר ברור, יותר טוב להשהות, וכשתבא הסכנה אז יחללו שבת קודש מפני פקוח נפש".

ומבואר מדבריו שאם ברור שתהיה סכנה בשבת, מוטב לחלל את היום טוב אף על פי שכעת אין סכנה. ויש לדון אם המשנה ברורה יודה לזה [כלפי הדין השני נראה פשוט שהביאור הלכה חולק, שכן משמע מדבריו].

והסתפקתי אם ענין זה קשור לדיון של המועדים וזמנים, או שאפשר לחלק בין העניינים.

ימות עד לזמן המצוה. ויעויין בשאילת יעב"ץ (חלק א סימן יח), ובנשמת אדם (חלק א כלל סח אות א).

ואם כן אפשר ליישב את דעת הרדב"ז ולומר שדעתו היא שאת חיוב יום הכיפורים הבא עלינו לטובה, אין אנו מתחייבים בו כעת, וממילא ודאי שהאדם צריך לעשות קודם את מה שהוא מחויב ואחר כך את מה שאינו מחויב. ואילו מדברי החכם צבי נוכל לדייק כדברי המועדים וזמנים.

אמנם נראה שאין דמיון ממחלוקת זו לנידון דידן. מחלוקת הרדב"ז והחכם צבי נאמרה באופן שהאדם נמצא במצב של אונס, והוא יכול לבחור מצוה שאותה יתנו לו לקיים, ובזה דנו האחרונים האם יש דין אין מעבירין על המצוות ומצוה שבאה לידך אל תחמיצנה, או שאפשר לבחור מצוה חשובה יותר; אבל בנידון דידן האדם אינו במצב של אונס, אלא הוא יודע שאם הוא ישאר במצב הזה, יגרום הדבר לביטול מצוה. ובזה לא שמענו שיש חיוב מעכשיו לדאוג לאונס של מחר.

ד. והנה ידועים דברי הביאור הלכה (סימן שמד) שכתב לגבי דין מהלך במדבר שהתירו לו לעשות כל יום כדי פרנסתו בצמצום: "לכאורה למה לא הרשוהו שירויח ביום אחד או בשני ימים הרבה יותר מכדי פרנסתו כדי שיוכל לשבות אח"כ ד' וה' ימים ממלאכה שעל ידי זה קרוב שיקיים מצות שבת כדין תורה משא"כ עתה שהוא עושה בכל יום ויום בודאי יתחלל שבת במלאכה דאורייתא.

"ל דעתה כשהוא עושה כדי פרנסתו אין זה מקרי חילול שבת דנוגע לו בכל יום לפקוח נפש וע"כ זה עדיף יותר משיעשה יום או יומיים יותר מפרנסתו ויחלל שבת בספק ברצונו. ונוכל ללמוד מזה לענין איש הצבא שהוצרך לו מטעם הממשלה הרוממה לעשות איזו מלאכה דאורייתא ויוכל לעשות זה בעש"ק ובודאי מחויב לעשות כן כדי שלא יצטרך למחר לחלל שבת וכמו שביררנו בשער הציון אך שלא היה לו פנאי בכל היום עד בין השמשות

”נחשבה” – הגאון רבי יחיאל הלוי נוביק שליט”א

בס”ד נחשבה ערב ראש השנה תשפ”א יודעי תרועה לפ”ק

אורי – בראש השנה. וישעי – ביום הכפורים.

ועל המדינות בו יאמר – איזו לקרונה... איזו ל... ואיזו לשלום

לְדוֹד ד' אֲוִרֵי וְיִשְׁעֵי מִמֵּי אֵירָא ד' מְעוֹז חַיֵּי מִמֵּי אֶפְתָּח. ובמדרש תהלים, רבנן פתרי קראי, בראש השנה ויום הכפורים. אורי – בראש השנה. וישעי – ביום הכפורים. ורבו הפירושים במדרש זה.

ויש לומר כך. שהנה על ידי האור רואים כל דבר בעולם. אמנם יש אור גשמי ויש גם אור רוחני. ועל ידי האור הגשמי אנו רואים כל דבר בעולם. אולם כדי להבין כל דבר שמתרחש בעולם, אנו זקוקים לראיה רוחנית ואור רוחני, והוא זה שנותן לנו הבנה עמוקה בכל דבר, עד שנוכל להגיע לחקר הענין, וכמו למשל ידיעת השם, וידיעת דרכי השם יתברך בעולמו, שהם הדברים היותר חשובים בעולמינו, למי שאכן מבין מה באמת חשוב. וכך כתב הרמב”ם בספרו היד החזקה הלכות מזוזה פרק ו' הלכה י”ג:

חייב אדם לחזור במזוזה מפני שהיא הובת הכל תמיד וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקדוש ב”ה ויזכור אהבתו ועור משנתו ושגותיו בהבלי הזמן וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים.

הנה כי כן לפי דעת הרמב”ם אין דבר חשוב כמו ידיעת צור העולם. ולשם כך צריך באמת ראיה רוחנית, שבלעדיה אנו כעוורים. ולכן אמרו חז”ל על הפסוק תשת חושך ויהי לילה – זה העולם הזה שדומה ללילה. כי העולם הזה מחשיך את עינינו מלראות את האמת הרוחנית כאשר היא. והאמת הרוחנית היא שיש מנהיג לבירה, ומלכותו בכל משלה... ובה יש להבין את דברי המדרש אורי – בראש השנה, כלומר על ידי ראש השנה אנו מקבלים הארה רוחנית וראיה רוחנית, ואנו מקבלים הבנה עמוקה ופנימית בכל מאורעות החיים.

והנה ההבנה המיוחדת שאנו זקוקים אליה בשנה זו, היא לדעת שהקרונה – לא הגיעה מסין ומשום מקום אחר בעולם – היא גזירה מן השמים, ושום דבר לא מתרחש בלי כוונת מכוין... ואת זה אנו יודעים ומכירים על ידי האור הגדול, של ראש השנה. שבו אנו מתבוננים במלכות השם, וכאשר אנו זוכים לכך, נוכל לצפות גם לישועה, ופסגת הישועה היא, ישעי – ביום הכיפורים.

והנה ראש השנה הוא היום הראשון לעשרת ימי תשובה, שמסתיימים ביום כיפור, ונמצא שבכוח הראש השנה אנו מגיעים ליום הכיפורים. וזהו אורי וישעי. אורי בראש השנה וישעי ביום הכיפורים.

והנה ראש השנה הוא יום שאנו ממליכים את הקדוש ברוך הוא ומכירים במלכותו אשר בכל משלה. וכאשר נכיר בכך ונקבל על עצמינו עול מלכות שמים בשלימות, כפי שנוכל, נתפלל להקדוש ברוך הוא שיושיענו, ונקוה שתפילתנו תתקבל באהבה.

והנה בשנה שעברה אמרנו בתפלת ראש השנה.

ועל המדינות בו יאמר איזו לתרב, ואיזו לשלום, איזו לרעב, ואיזו לשבע, ובריות בו יפקדו לחזקתם לחיים ולמנות... אשרי איש שלא ישפחה, וכן אדם ותאמין בך, כי דורשיה, לעולם לא יפסלו, ולא יפלטו לנצח כל החוסים בך.

ולא חשבנו לרגע שכל מדינות העולם אפילו החזקות והמבוססות ביותר הולכות להשפט, ומתקיים עליהן דיון רציני, על העתיד הכלכלי והבטחוני שלהן, ואין שום כלכלה בטוחה בשום מקום על פני כדור הארץ, וכולם נסקרים בסקירה אחת ללא שום הבדל.

אמנם עכשיו אחרי שעברנו שנה כל כך מסעירה... ידוע נדע בכיור כי על המדינות בו יאמר איזו לקרונה... ובריות בו יפקדו מי יחיה ומי... מי ברעש. ומי במגפה. מי בתניקה ומי בסקילה. מי ינות. ומי ינוע. מי ישקט ומי יטרף. מי ישלו. ומי יתפר. מי יעני. ומי יעשר. מי ישפל. ומי ירום. מי שלילי ומי חיובי...

והמסקנה המתבקשת הלא היא: ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רע הגזרה. אשרי איש שלא ישפחה, וכן אדם ותאמין בך, כי דורשיה, לעולם לא יפסלו, ולא יפלטו לנצח כל החוסים בך...

ומי שפותח את המחזור רואה שמעולם הוא לא הרגיש את המלים... כמו היום. וכאשר נתפלל מעומקא דליבא, נוכל לצפות שתהיה השנה הבאה עלינו לטובה שנת תשועה (בגמטריא תשפ”א) בקרוב אמן.

אורי – בראש השנה. וישעי – ביום הכפורים.

סיפור מיוחד לראש השנה (מאת הרב רבי יאיר וינשטוק שליט"א)

העיירה רקיטנה שבפלך פודוליה עיירה קטנה הייתה. גרו בה מעט יהודים, ואחד מהם, היה רב אשר זליקמן, חסיד טולנא מובהק עד לשד עצמותיו.

מאז נשא לאשה את רעייתו גולדה בתו של רבי פנחס סגל, חסיד טולנא ותיק, נקשר גם החתן רב אשר ברבי דוד'ל מטולנא שנודע כקדוש עליון בכל הארץ. (רבי דוד מטולנא זיע"א היה אחד משמונת בניו של המגיד הרה"ק רבי מרדכי מטשרנוביל זיע"א).

אצל רבי דוד'ל מטולנא הייתה עבודת הנגינה, גדולה ונשגבה עד אין שיעור. מלחין בעל שיעור קומה אגדי ושמו רבי יוסלה טולנער (מוכר יותר בשמו השגוי "רבי יוסל טולעחאנר") ישב אצלו תמיד והלחין עבור כל חג מנגינות חדשות. (אגב, בימי הקיץ היה ר' יוסל המלחין נוסע לחצר הקודש קרלין ומלחין שם באופן מיוחד מנגינות לתפילות ימים נוראים לחסידות קרלין, לאחר פטירתו של רבי דוד'ל מטולנא, עבר המלחין ר' יוסל אל אחיו של הרבי, ה"ה הרה"ק רבי יוחנן מרחמסטרביקא זיע"א)

חמש מאות מנגינות לכל הפחות הלחין רבי יוסלה טולנער, רבות מהן הפכו לנכסי צאן ברזל של העולם החסידי כולו במאה השנים האחרונות. (ועד היום הן מוכרות ברבות מחצרות החסידים כמו קרלין, סלונים, ואפילו בשירים מסוימים של חב"ד ניכרת טביעת אצבעותיו). לרבי יוסלה הייתה מקהלה גדולה "קאפעלע" של אברכים ובחורים בחצר הקודש טולנא, וכיון שהאדמו"ר עצמו רבי דוד'ל מטולנא, ייחס משקל רב למנגינות ושירי הקודש בעת התפילה בימים נוראים, ובימי החגים והשבטות, לא יפלא כי כל אחד שניחן בקול יפה, או שחשב שיש לו קול כזה, השתוקק להימנות על חברי המקהלה שזכתה לאותות קירוב בלתי רגילים מצד הרבי.

עשר שנים עברו מאז נשא אשר זליקמן את גולדה, ועדיין לא נפקדו בזרע-של-קיימא.

עשר שנים קשות ומרות, שבהם לא חדלו בני הזוג להתפלל ולקוות כי יום יבוא, והם יושעו. רב אשר שנסע פעמים רבות לטולנא, הזכיר עצמו כסדר לפני הרבי ודמעתו על לחיו, "רבי, אני רוצה בן זכר. 'קדישל', שיאמר קדיש אחרי בכלות ימי ושנותי".

רבי דוד'ל היה מעיף בו מבט מצועף שרב בו הנסתר על הגלוי, ואינך יודע כמה עולמות משמשים בו בעת ובעונה אחת. חסד ורחמים, ידיעת העתידות, ורצון עז להיעתר לאומלל בבקשתו הנמרצת. אלא שאחרי אותו מבט שדוק ערפילי מכסה אותו, הייתה באה התשובה הקבועה: ה' יעזור.

את המילים האלו, "ה' יעזור" שמע רב אשר זליקמן עשרות פעמים ועדיין לא נושע.

עד שפעם אחת ביקר הרבי מטולנא בעיירה שלו רקיטנה והתארח בביתו של אשר זליקמן.

באותם ימים מאושרים ניצלו בעל הבית וזוגתו את הזדמנות הפז שנקרתה על דרכם, והפילו תחינתם בליווי דמעות רותחות לפני הרבי. מדוע יגרע גורלנו מכל אדם, שאלו שוב ושוב.

הרבי הביט נכחו כמי שקורא את העתידות ומלמל שוב את הברכה הקבועה ה' יעזור, אבל בני הזוג ששבעו ברכות לחצו על הרבי בבכי ותחנונים עד שהבטיחם הבטחה נאמנה, לפקודת השנה אתם חובקים בן זכר שתקראו לו מאיר.

בירך בלבביות וחום, ומיד נפלטה אנחה חרישית ממעמקי לבו הטהור, אלא שאשר וזוגתו רצו החוצה שטופי דמעות שמחה, ולא שמעו את האנחה, וטוב שלא שמעו...

*

מדבריו של הרבי לא נפל צרור ארצה. בתוך עשרה חודשים, נולד לבני הזוג בן, ויקרא שמו בישראל: מאיר. התינוק היה רק בן חודשיים, ואמו שמה לבה כי כל אימת שהיא מנגנת לו שיר ערש, מטה הילד את אוזנו. אם בכה, חדל לאלתר מבכיו. חשבה שמא היא מדמה זאת ולא סיפרה אפילו לבעלה. עברו עוד כמה שבועות. התופעה הלכה ונעשתה סימן היכר בולט של מאיר. התינוק הקטנטן הזה אהב מוסיקה באופן בלתי רגיל. גולדה ידעה כי את מאיר'קה הקטן אפשר לקנות בשיר ערש חמוד. אפילו בעיצומה של התקפת כאב בטן תינוקית אופיינית, שחילצה ממנו צווחות בכי נוקבות, יכלה גולדה לעצור הכל ברגע בו התחילה לשיר לו שיר ערש כלשהו. עם ניגון מתוק הצליחה אמו להאכיל את הפעוט בכל פעם שעיקם את אפו למראה הדייסה. בסיוע מנגינות מלבבות עברו ימי גידולו של מאיר בקלות יחסית. שכן לא היה דבר אהוב על הקטנטן יותר משירה וזמרה.

בטרם למד מאיר'קה את צורתה של האות אל"ף, ידע לשיר בדייקנות את כל שירי הערש ששרה לו אמא, ואפילו את זמירות השבת ששמע מאבא ליד שולחן השבת.

וכשהיה הקטנטן פחות מבן שלוש כבר היה שר בבית ובחצר, שירה מתוקה מדבש וצלולה כיון, והשכנות היו מתאספות ומאזינות לשירתו כשהן מתמוגגות. "הבן שלך יהיה זמר גדול" היו טופחות לגולדה על השכם, "חיכית לו הרבה זמן לבן יקיר הזה, היה כדאי לחכות." "לאנג געווראט און נישט גינארט". (ביטוי אידישאי עממי. מילולית: הרבה לחכות ולא להתאנות. ובתרגום חופשי: ההמתנה משתלמת).

גולדה קרנה מנחת ואילו אשר זליקמן החליט כי יגדל הילד עוד קצת והוא יקח אותו אל הרבי הקדוש כדי שיקבל את ברכתו. הרבי יברך אותו – היה חולם בהקיץ - שיהיה למאיר'קה קול חזק ונעים, צלול ומתוק והעיקר:

שהקול הנפלא שלו יהיה כלי שרת לעבודת ה', מוקדש כולו לכבד את ה' מגרונו. חלום היה לו, כאשר יגדל מאיר'קה, יהיה אחד מחברי המקהלה של ר' יוסל טולנער. ישיר לכבוד הרבי הקדוש. אבל אנחה זו של הרבי שנאנח בעת שמירר רב אשר בבכי וביקש ילדים, לא לשווא הייתה. כשהיה מאיר'קה בן ארבע, עוד בטרם הספיק אביו לקחתו אל הרבי, התייתם. יום אחד השיב רב אשר זליקמן את נשמתו לבוראה במיתת פתע, ללא כל הכנות מוקדמות. גווע ויאסף אל אבותיו והותר אחריו לאנחות את אלמנתו ובנו יחידו...*

מתוך קשיים רבים ויסורי נפש עצומים גידלה האלמנה את מאיר'קה. מחשבתו הכמוסה של בעלה המנוח, שלא הספיק לגלות לה, לא נודעה לה מדרך הטבע, והילד לא זכה להתברך מפי הרבי. כשהיה מאיר'קה ילד בן שמונה כבר ידעו גם הגויים בכל האיזור, כי בביתה של גולדה האלמנה גדל ילד-פלא שקולו כקול הזמיר בשיא יופיו. כשהיה מאיר'קה נותן קולו בליל שבת בזמירות השבת של אביו, הייתה העיירה כולה מתקהלת ובאה ליד ביתה של גולדה. אנשים עמדו והקשיבו בהנאה עצומה לשירתו המתוקה של הילד. שירה שלא מעלמא הדין.

בן עשר היה מאיר'קה כאשר אמו לא יכלה לעמוד עוד בפני הפצרות שכנותיה ומכרותיה הרבות. "בנך נועד לגדולות" טענו באוזניה ללא הרף, "את חייבת לתת לו לפרוח ולא לכלוא אותו בבית". בניגוד לעצתן של אי-אלו מכרות שזרמו עם רוח הזמן ויעצו לה למסור את מאיר למכללה למוסיקה, קונסרבטוריון, נסעה גולדה לעיירה ביאלה-צרקוב ומסרה את בנה יחידה לידי האמונות של החזן הנודע רב מאיר פולישוק, ראש החזנים של הקלויז הטולנאי בעיירה 'ביאלה-צרקוב'. מאיר פולישוק היה אחד החזנים המפורסמים בשנים ההן ברחבי אוקראינה ורוסיה, והייתה לו מקהלה גדולה של ילדים ומבוגרים שהנעימה את תפילות השבת בקלויז של טולנא בביאלה-צרקוב ובמקומות נוספים. כאשר תהה פולישוק על קנקנו של הילד מאיר'קה ושמע את שירתו בת-השמים, יצא מכליו מרוב התפעלות. "ילד כזה עוד לא היה לי" קרא בהתרגשות והחליט להכשיר אותו להיות הסולן של המקהלה. לא עברו אלא שבועות מעטים, והקלויז הטולנאי בעיירה נעשה מוקד עליה לרגל. שירת המקהלה של פולישוק הפכה לחוויה אדירה עבור כל שומעיה בזכות ילד הפלא, הסולן מאיר'קה זליקמן. הקהל העריץ אותו ואפילו חבריו למקהלה שהיו צריכים לקנאות בו, בגלל שהאפיל עליהם, אפילו הם, סלחו לו בלב שלם את הצלחתו המטאורית ולא עמדו בדרכו.

וכך צמח לו מאיר'קה כילד פלא מלא גאווה. חסר חינוך היה עקב מותו של אביו, והרחקתו מאמו. במהרה נעשה מושחת במידותיו. התהלך נפוח כטווס והכל חייבים היו לכרוע לו ברך ולקלסו בכל לשון של שבח. עד שגברה חוצפתו של ילד הפלא והחל מדבר ומתנהג בזלזול גם כלפי החזן הנערץ, מורו ורבו מאיר פולישוק שלימדו את כל תורת החזנות והנגינה.

מאיר פולישוק היה אכול מבפנים נוכח שחיתות המידות של ילד הפלא שלו וחוצפתו הגוברת. ברם, כנגד כל מעשה של עזות פנים, היה מפצה אותו הילד בשירתו השמיימית. ההופעות המרהיבות ותשואות הקהל, סכרו את פיו של החזן שהרגיש לא פעם כיצד לבו פוקע מבפנים למראה שחיתותו המתגברת של מאיר'קה ולמשמע דיבוריו מלאי ההתרסה והפגנת הזלזול כלפיו. על כל פשעיו של ילד הפלא מאיר'קה כיסתה אהבתו של החזן מאיר.

הגיעו ימי הסליחות. מקהלת הילדים והמבוגרים של מאיר פולישוק תפסה את מקומה הקבוע. הקלויז הטולנאי היה מלא וגדוש מפה אל פה. מאות רבות של אנשים הגיעו לקראת שעת חצות של מוצאי שבת. השמועה אמרה כי הלילה ינעים ילד הפלא מאיר'קה זליקמן במנגינה חדשה בקטע הסליחות של "במוצאי מנוחה", והקהל המתין במתח וציפייה.

ואמנם, היה שווה לחכות. המנגינה החדשה הושרה ברגש, בהטעמה רבה, ומעל הכל התעלה והתגבר קולו המתוק של ילד הפלא כאילו נפתחו שערי גן עדן...

כעת הגיע הקהל לאמירת "שמע קולנו". דלתות ארון הקודש נפתחו והחזן מאיר פולישוק נעץ עיניו בספר הסליחות שלו. גרונו דרוך היה להתחיל בקול בריטון ולטפס משם לטנור. אך הנה כמו עכביש ארסי עוקץ את גרונו והוא אינו יכול להוציא הגה.

עיניו לטושות היו נכחן, מביטות ה'סליחות' והוא אינו מאמין.

מישהו קשקש בתוך הסליחות שלו, מעל הקטע 'שמע קולנו':

"מאיר פולישוק חזן ביום ושיכור בלילה".

זה היה כמו חץ בלב. סכין דקרה בו מתוך האפלה.

למאיר פולישוק הייתה חולשה לטיפה המרה. מדי פעם, כשאיש לא ראה, נעלם היה במסבאה כלשהי ומרווה את צמאונו היוקד בכמה כוסות של בירה מתוך החבית או י"ש עשוי כהלכה. עד הבוקר נמוגה השפעת האלכוהול והוא היה קם כרגיל. פרט ללילות בהם הפריז בשתיה ונותר סרוח על משכבו גם בהגיע השעה.

איש לא ידע על מעשיו. מאיר פולישוק היה די חכם להצניע את חולשתו זאת.

רק ילד הפלא היה קרוב אליו מספיק כדי להתוודע לתאוות השתייה שלו.

די! עד כאן!

במאמץ עילאי הצליח להתאושש מתחושת האגרוף המכה בבטנו, וחילץ מגרונו את פסוקי שמע קולנו, הגם שכל שומע בעל חוש מוסיקלי בינוני יכול היה להיווכח שהוא אינו במיטבו.

עוד באותו לילה, מיד לאחר שחזרו מן הסליחות נזרק מאיר'קה מן המקלה. מאיר פולישוק הרגיש כי באו מים עד נפש. הוא השליך אותו הרחובה בשאט נפש, ומה שחרה לו יותר מכל, היה מבטו השחצני של פרי הבאושים בעת שהושלך החוצה. מבט מתריס וחצוף כזה טרם ראה בחייו. "לא רוצה לראות אותך בחיים" צעק החזן בחרון, סגר את החלון והגיף את הוילון. "לא אכפת לי גם אם אשמע שאתה הזמר הטוב בעולם. אני לא רוצה להכיר אותך יותר, כפוי טובה שכמוך".

*

ילד-פלא מבוקש כמו מאיר'קה לא נותר זמן רב לבדו. הוא נסע לקישינוב. שם הייתה מקהלה גדולה עוד יותר וחזן מפורסם לא פחות. ניסן החזן, יליד העיירה בעלז שאיש לא הכיר את שמו ניסן, והכל קראו לו ניסי בעלזער. (למרות שמו, הוא לא היה חסיד בעלז, אלא יליד העיירה בעלז).

לניסי הייתה מקהלת ענק בקישינוב, וכאשר הגיע פתאום ילד הפלא מאיר'קה. זה היה הדבר הטוב ביותר שיכול היה לקרות לניסי בערב ראש השנה. כמו מתנת שמים, זכייה בפיס שנפלה עליו מבלי שביקש. בראש השנה ההוא, התפללה המקלה של ניסי בבית הכנסת הגדול בקישינוב והקהל נמס מרוב תענוג למשמע שירתו הנפלאה של מאיר'קה.

אך במישור האישי, הילד המושחת לא היטיב דרכיו. הוא נשאר חצוף ומתגרה, בעל גאווה המביט על כולם מלמעלה. גם ניסי, כמו מאיר קודמו, הרגיש פעמים רבות שהוא מתפוצץ מכעס נוכח מרדנותו של מאיר'קה. אלא שאותו משכך כאבים ששמו הוא "קולו האגדי של מאיר'קה" פעל גם עליו את פעולת הקסמים שלו. כל אימת שביקש להרחיק את הילד החצוף ממנו, נכבש כליל נוכח הופעה מוצלחת שלו ועוצמת מתיקותו שלא היה לה אח ורע.

ואותו חלום שחלם אשר זליקמן המנוח, הגשים ניסי החזן. בשבת פרשת כי תבוא, הגיעה מקהלת החזנים והילדים של קישינוב לטולנא והופיעה במהלך תפילת השבת בבית הכנסת, בהשתתפותו של האדמו"ר רבי דוד'ל מטולנא עצמו שהיה בן בית בהיכל הנגינה.

לכבוד הימים הנוראים המתקרבים הלחין ניסי מנגינה חדשה על הקטע "כבקרת", אותה שינן עשרות פעמים עם מאיר'קה. הוא התכונן לבצע את הקטע לראשונה במהלך תפילת ראש-השנה, אך לכבודו של הרבי הקדוש, החליט להוציא את המנגינה לאור עולם במהלך עריכת השולחן של הרבי.

הגיעה שעת השירה... המקלה תפסה את מקומה מול שולחן הרבי. בית המדרש היה מלא וגדוש עד בלי יכולת להכניס ראש סיכה. הכל השתתקו פלאים כאשר ילד הפלא פצה את פיו.

"מה הוא הולך לשיר לנו" שאל הרבי.

"מנגינה חדשה שלי ל"כבקרת". ענה ניסי בענווה-גאווה.

"פתח פיך ויאירו דבריך". ציווה הרבי על הילד.

מאיר'קה פתח את פיו ושר. הקהל העצום נשבה בקסמיו ונוכחים רבים הזילו דמעות התרגשות. הילד שר כה נפלא!

רק אדם אחד הרגיש איך בני מעיו מתהפכים. הדם מציף את פניו ומאיים להטביע את מוחו השוצף.

זה היה ניסי החזן. הוא חש חמת רצח שטרם ידע כמותה.

הילד החצוף הזה, מאיר'קה, הלחין מנגינה, יותר יפה משלו, על המילים "הבן יקיר לי אפרים", וכעת, במקום לשיר את "כבקרת" הוא שר את הלחן שלו ואת הקטע "הבן יקיר לי אפרים"...

הקהל כלל לא שם לב לשינוי. גם הרבי התעלם מכך. הוא הקשיב לילד המשורר בעיניים עצומות, ועל פניו נסוכה הבעת הנאה כאילו עלה לגן העדן בחייו.

השירה הסתיימה. הצלילים הענוגים נמוגו אט אט. הקהל עמד כמכוּשף ולא זז ממקומו.

הרבי פקח את עיניו וציווה בידו. "הדרן, עוד הפעם".

ומאיר'קה שר מחדש את המנגינה "הבן יקיר לי אפרים" כאשר הקהל נוסק שוב פעם לגבהי התרוממות רוח שלא ידע כמותה מעולם. ואם ההדיוטות כך, הרי שהרבי, פניו זהרו כאילו עלה חי לרקיע כאלהו הנביא בשעתו. הוא לא היה כלל בעלמא הדין. שירתו העילאית של הילד העלתה אותו למרומי הרקיע השביעי.

כאשר הסתיים השיר קרא הרבי לילד. "מאיר שמך ואתה אכן מאיר" אמר ברגש ובקול רך. "צווייתי בשעתו על אביך המנוח לקרוא לך מאיר. אני מברך אותך שזכות שירתך הקדושה בשיר "הבן יקיר לי אפרים", תעמוד לך בכל המעברים הקשים שתעבור בימי חיך".

עיניו של הנער זלגו דמעות. הוא חש שדברי הרבי חודרים עמוק לתוככי נפשו.

הכל התהלכו סביבו כמשוגעים מרוב הערצה והתפעלות. איש לא נשאר אדיש או קריר.

רק אדם אחד לא מחל לו.

זה היה ניסי החזן.

עוד באותו לילה גירש ניסי את מאיר'קה מן המקלה שלו, כמו מאיר פולישוק לפניו. היה בו במאיר'קה גודש חוצפה שהוציא את הממונים עליו מדעתם.

הוא נעלם מן האופק וכמה שנים לא שמעו ממנו כלום.

רק לאחר תקופה ארוכה נודע כי מאיר'קה, שהתבגר בינתיים וכבר היה איש צעיר, הגיע לקייב, שם הצטרף כזמר לאופרה הגדולה של קייב. השמועה אמרה כי הוא התפקר לגמרי וניתק כל קשר עם יהדותו. כוכבו דרך בקרב

הגויים. העיתונות הגויית הריעה לו וקשרה לראשו כתרים. הוא נעשה הזמר הראשי של האופרה הגדולה של קייב, החליף את שמו בשם גויי מובהק, איליץ' נובוגרדוב, והתנהג בהתאם. כל מי שראה את הופעותיו בפני קהל המונים לא היה יכול לשער כי הזמר שנראה כמו גוי גמור, בין לפני ההופעה, בין בשעת ההופעה ובין לאחריה, נולד כיהודי בן למשפחה חסידיית, לאחר ברכתו של רבי גדול. נראה היה כי מאיר'קה שכח לגמרי את עברו. אבל הרבי הקדוש, רבי דוד'ל מטולנא לא שכח את הנשמה השבויה בין הקליפות. הנשמה שירדה לעולם על פי ברכתו נקלעה לכף הקלע וירדה לשפל המדרגה. אי אפשר לתת לה לרקוד עם מלאכי חבלה בכל שני וחמישי במרתפי המסבאות של קייב. להתהולל כאילו אין מחר, ואחרי כלות ימיו ושנותיו להיזרק לשאול תחתיה לנצח נצחים. בת מלך שבויה, יש לפדותה מן השבי. קרא הרבי לאחר מחסידיו הנאמנים, אדם בעל חוסן נפשי יהודי מושרש, שלא יקרה לו מאום, אם יקפוץ לשעה קלה לביב של שופכין, כדי לחלץ משם מרגלית יקרה שנתלככה בכל מיני טינוף.

*

החסיד רב עזריאל דינובסקי נסע לקייב כמי שקופץ למצולות הים העמוק בפקודת רבו. את קייב לא הכיר. מעודו לא דרכה בה כף רגלו. כשהגיע לעיר ברכבת חיפש שעה ארוכה אחר אכסניה יהודית כשרה בה יוכל לאכול פת ותבשיל ללא חשש כשרות, והחל תר אחר מאיר'קה זליקמן. אלא שהשם היהודי גווע ומת ומתוך קברו עלה וטיפס גוי גמור ושמו איליץ' נובוגרדוב. התהלך עזריאל ברחובות ועקב אחר לוחות המודעות, עד שגילה מודעה מטעם האופרה הראשית של קייב, עם הבטחה לערב בלתי נשכח בליווי זמר הטנור הנודע איליץ' נובוגרדוב. לבו של עזריאל אמר לו, שיש קשר בין הזמר איליץ' נובוגרדוב לבין מאיר'קה זליקמן. הוא הגיע לאופרה בערב ההופעה. קנה כרטיס והתיישב בפניה צדדית, משם יוכל לעקוב בשקט אחר הנעשה. בהגיע השעה, עלה המסך הענקי. על רקע תפאורה ססגונית החלה כעין הצגת תיאטרון, כאשר קבוצת זמרים מספרת לקהל באמצעות שיר את סיפור ההצגה. כל זאת היה רק הקדמה לתפקידו הראשי של זמר האופרה בעל קול הטנור האדיר איליץ' נובוגרדוב. כל העיניים נישאו אל הזמר הצעיר הלבוש חליפת ערב מלכותית ועניבת פרפר לבנה לצווארו, בשעה שהרים את קולו בשירה רמה בשפה זרה, והמנגינה מתגלגלת מפיו בצורה אמנותית מלוטשת ומקצועית. רב עזריאל ישב בפניה האפלה ושפסף עיניים בתדהמה. תחילה חשב שטעה. הוא לא ראה שום קשר בין דמותו הנערית-ילדותית של מאיר'קה זליקמן בעת ההופעה שלו בליל שבת בטולנא, לבין הזמר הצעיר ששירתו האדירה כמעט מפילה את קירות הבנין. אך ככל שעקב מן המארב אחר תנועותיו ופניו של הזמר הגוי, השתכנע יותר ויותר כי הרגשת הלב שלו, לא הכזיבה. הוא מאיר'קה הוא איליץ'. אלא שהילד בגר והיה לאיש צעיר. היה ברור לו למעלה מכל ספק כי אלו אותם פנים בגרסה מבוגרת. הוא חיכה לו עד שהסתיימה ההצגה, יצא החוצה בזריזות וארב לו מסמטה קרובה עד שיצא החוצה, שעה ארוכה לאחר תום ההופעה. נראה היה כי הזמר איליץ' שבוי במעמקי הקליפות הטמאות. מוקף היה מכל עבר בקבוצת צעירים מעריצים שהקיפה אותו כגודד שומרי ראש. רב עזריאל כמעט התיימש מיצירת מגע עם הזמר. עד שלבסוף, קרוב לביתו של הזמר, חוילה מפוארת ומנקרת עיניים, נפרדו מאיליץ' כל מעריציו והוא נותר לבדו ועמד להיכנס לביתו. זאת הייתה ההזדמנות של רב עזריאל. הוא התקרב אל הצעיר בצעדים זריזים, עבר לידו וברך אותו בנועם "א גיטע נאכט". (לילה טוב). הזמר הנערץ התחלחל כאילו הכישו נחש. "מי אתה?" שאל בזעם. רב עזריאל הושיט לו יד, "קוראים לי עזריאל דינובסקי. ראיתי אותך בטולנא כאשר שרת באותה שבת נפלאה את הקטע "הבן יקיר לי אפרים" והרבי ביקש ממך הדרן. הוי, כמה התמוגגנו למשמע שירתך הנפלאה. היה זה כאילו מלאך ירד מן השמים ושר הישר מגן העדן". הוא נקט בשיטת הטיפול בהלם, והלם בצעיר באגרוף ברזל עטוף בכפפת משי. כל בשרו של איליץ' נעשה חידודין חידודין. לרגע נדמה היה כאילו עמד לפצוח בשאגת כעס איומה, אולם פתאום התבהרו פניו החשוכות ומתוך האופל הציץ קלסתר פנים יהודי. "שולעם עלייכם" אמר בהגייה חסידיית והושיט יד לשלום. "תיכנס אתי לבית?" רב עזריאל פקפק מעט, מה גם שלא ראה צורת מזוזה בפתח. אך האם לא במיוחד עבור רגע זה נשלח הנה? הוא נכנס לביתו של הזמר. תענוג שלא רבים מצעירי קייב זכו לו. הם ישבו באותו לילה ושוחחו עד עלות השחר. פניו של הזמר איליץ' קרנו מנחת כאשר עזריאל ניסה לשחזר ללא הצלחה את התנועות הנשכחות של "הבן יקיר לי אפרים". "אתה לא יודע כלום" פרץ בצחוק מתגלגל, "הנה, כך זה נשמע". הוא עצם את עיניו לרגע. התרכז במאמץ מחשבתי לדלות את הניגון הנשכח מן הזכרון. השעין את ראשו אחורה ופצח בניגון בקול שקט שהלך והתגבר. "אם ילד שעשועים, מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד..." "נפלא, ממש נפלא" התמוגג רב עזריאל. "זהו בדיוק השיר. אלא שאז שר אותו ילד פלא והיום שר אותו..." "גוי גמור" שיסע אותו איליץ' בחיוך. "לא אמרתי זאת" התגונן רב עזריאל. "נכון, לא אמרתי" הסכים אתו הזמר בחיוך דקיק. "ואל תגייד לי שאתה לא חושב כך".

רב עזריאל שתק לרגע. "יש לך דרישת שלום מהרבי" אמר בהיסוס. אישוניו של איליץ' התלקחו באש יוקדת. "אתה רציני? הרבי שולח לי דרישת שלום? מה שלומו של הרבי, אני מתגעגע אליו".

"הרבי מרגיש טוב, תודה לקל, גם הוא מתגעגע אליך. הוא שואל מתי נראה אותך בטולנא?" איליץ' נדהם. "הרבי רוצה שאבוא לטולנא? בשמחה". מיד התעננו פניו. "אבל זה לא בר ביצוע. אני קשור עם האופרה בחוזה ארוך טווח שאינו מאפשר לי להתרחק מקייב למעלה מכמה ימים. נראה, בהזדמנות". "הרבי ישמח לקבל אותך בכל עת, הדלת פתוחה בפניך". הם לחצו ידיים ונפרדו. אור כחלחל של בוקר עולה הקביל את פניו של רב עזריאל כשיצא הרחובה. הוא מיהר אל האכסניה שלו. מצדו יכול הוא לשוב לטולנא תיכף ומיד. הזרעים ששתל כאן הלילה עוד ינבטו. בעוד שנה, בעוד שנתיים, בעוד עשור.

*

הם נבטו כעבור ארבעה ימים. מאותו רגע בו קיבל איליץ' את דרישת השלום מן הרבי. החל מתחולל סער בנפשו. הוא לא ידע רגע של מנוחה וביתו הגדול והמפואר הפך פתאום לכלוב מחניק. כמה ימים ולילות טרופים עברו עליו מאז ביקר אצלו החסיד. מיום ליום חש זרות בכל העולם המקיף אותו. מה אני עושה פה בין הגויים? שאל את עצמו ללא הרף. "עלי לשוב לכור מחצבתי". הוא שקע במרה שחורה. מלנכוליה בלע"ז, וחיוך לא עלה על פניו. לאחר ארבעה ימים שוב עמדה לעלות ההצגה על במת האופרה. הכרטיסים נמכרו עד האחרון והמונים נהרו לשמוע את שירתו הנדירה של זמר הטנור איליץ' נובוגרדוב. האולם והיציע מלאים היו עד אפס מקום. אורחים מכובדים גדשו את הכיסאות המרופדים. ביניהם היו גם כמה משרי ממשלה שהתפנו לבוא, לאור ההמלצות הנלהבות, ולשמוע את הטנור בעל הקול הנדיר. המסך עלה. שחקני המשנה שרו והובילו את ההצגה אל המערכה השנייה, אל הופעת הסולו של הזמר. הוא תפס את מקומו. התזמורת על חמישים נגניה החלה במנגינת הרקע. המנצח עמד מולו עם השרביט וקטע ה'ארייה' (שיר מורכב עם ליווי) עמד לפצוח מגרוננו. המנצח נופף בשרביט והורה לו להתחיל לשיר. אך מה זה מתחולל פה? את מקומו של המנצח תפס פתאום מישהו אחר, איש קדוש ונורא. הרי זה הרבי הקדוש בכבודו ובעצמו. רבי דוד'ל מטולנא. "תשיר 'הבן יקיר לי אפרים' כמו אז באותה שבת" אמר לו הרבי בנעימות. "בודאי שאשיר" לחש אל הרבי ודוק של דמעות על עינו. ובמקום לשיר את הקטע בעל הלשון הלועזית - פתח זמר האופרה הראשי את פיו בקול מתוק והחל לשיר את "הבן יקיר לי אפרים".

המנצח השתולל וסימן לו לחזור לתלם. התזמורת התבלבלה והשתתקה. קולו של מאיר'קה זליקמן התגבר כארי ונישא לגבהים בלתי מוכרים במילים "מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד". מסביבו התחוללה מהומת אלוקים. כל זמרי האופרה, על פי פקודה מגבוה, שרו במקומו את ה'ארייה' כדי להשתיקו, אך מאום לא עזר. קולו האדיר של מאיר'קה עבר בעוצמתו את כולם. איש לא שמע את הזמרים האחרים. רק את מאיר'קה שר את "הבן יקיר לי אפרים" בהתלהבות עצומה ודבקות עילאית. המסך הורד בזריזות. זמר הטנור הורד מן הבמה אחר כבוד. ההנהלה ניסתה ליישר את ההדורים, אך לאחר שיחה קצרה החליט מנהל האופרה כי בורג התרופף במוחו של הזמר. הוא השתגע. החוזה ארוך הטווח נפרם כלא היה. מאיר'קה הודח ממשרתו כלאחר יד. דירת השרד הופקעה ממנו באותו יום, הוא נזרק אל הרחוב ככלב שוטה וברחובות קייב סחו הכל במזלו הרע של הזמר האגדי שאיבד בן לילה את שפיות דעתו ואת עולמו.

*

מאיר'קה לא איבד את שפיותו. נהפוך הוא. אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות, ומאיר'קה נחלץ זה עתה מזרועותיו של שיגעון בן שנים שליף אותן בזרועות תמנון. כעת היה משוחרר וחופשי לנפשו באמת. הוא שב ליהדותו בריש גלי. השיל מעליו את העטיפה הנכרית עד אחרון סממניה. אלא שנותר עני ואביון, ללא פרוטה בכיס. הצטרף איפוא לחבורת ארחי פרחי, קבצנים יהודים נוודים והשתרך אתם מעיר לעיר ומעיירה לעיירה. כעת לא היה כלום בעולמו. יצא קרח מכאן ומכאן. עד שהגיעה חבורת הקבצנים לטולנא...

נוהג היה רבי דוד'ל מטולנא, לשבת מדי שבת בשעת סעודה שלישית עם כל הקבצנים והאביונים. לשמח את לבם העגום מתלאות חייהם המרירים. מדי פעם כיבד אחד מהם לשיר משהו. מאחד הספסלים התרומם קבצן לבוש קרעים. זקנו ושערותיו מגודלים פרא. "רבי, אני רוצה לשיר" קרא בקול ניחר. בהתרגשות עצורה. בצעדים כבדים החל מתקרב לעבר כסאו של הרבי. הגבאים חשבו אותו לשוטה חסר דעה, ובלמו אותו באמצע הדרך. בקשו להשליכו אל מתחת לשולחן. הרבי סימן להם לשחרר אותו. הוא היה נסער מאד. "יהודים, אל תגעו בו" צעק עליהם, "פנו דרך. האם אינכם מכירים אותו? הרי זה מאיר'קה שלנו. בנו של אשר זליקמן, הוא חוזר בתשובה. מאיר'קה רוצה תיקון. בואו נעזור לו לחזור אל עצמו. תנו לו לשיר". בקול רך ועדין פנה אל מאיר'קה הנרגש. "מה תרצה לשיר?".

